

УДК 37(092) Яната

Коробченко А.А.

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ОЛЕКСАНДРА ЯНАТИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Перебудова освітньої політики в Українській державі, що пов'язана з вирішенням проблем безперервної освіти, з переходом до нового якісного рівня на основі демократизації та гуманізації середньої та вищої школи, націлює українське суспільство та його освітньо-виховні структури на кардинальне вдосконалення змісту освіти та виховання підростаючих поколінь, на розробку більш ефективних педагогічних технологій і експериментальних моделей. Однак нова освітня політика повинна широко використовувати не тільки інноваційні технології та нові напрямки, а й прогресивні традиційні підходи, накопичені педагогічною наукою та практикою, практичний досвід, унікальну педагогічну спадщину минулого, яка є невичерпним джерелом думок, поглядів, систем та теорій. Без їх актуалізації важко уявити впровадження в педагогічну теорію та практику будь-яких інновацій. Взаємозв'язок і взаємодія традиційного та нетрадиційного, попереднього досвіду та нових підходів, прогресивних ідей минулого та

інноваційних технологій сучасності, історії та теорії - найважливіша позиція, яка використана в даному історико-педагогічному дослідженні.

Отже, вибір теми дослідження зумовлений: соціальними запитамі суспільства до освіти та виховання; важливістю об'єктивного осмислення історичного досвіду розвитку національної школи в Україні; потребами педагогічного процесу в поетапному еволюційному вдосконаленні на основі творчого засвоєння спадщини минулого; необхідністю розробки більш ефективних педагогічних технологій і експериментальних моделей; прогнозування тенденцій розвитку системи освіти та виховання.

Мета дослідження полягає у вивченні та узагальненні педагогічної спадщини О. Янати.

Основними **завданнями** дослідження є:

- охарактеризувати доробок вченого в розробку питань екологічної освіти і виховання;
- з'ясувати роль О.Янати в організації науки та освіти в Україні;
- показати значення педагогічних ідей О.Янати і обґрунтувати можливість їх практичного використання для розв'язання проблем сучасної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-педагогічна та просвітницька діяльність О.Янати відбувалася під безпосереднім впливом ідей, які утверджувалися в кінці XIX - на початку XX ст. на українських землях і були тісно пов'язані з національно-визвольним рухом та побудовою української держави.

Розумінню складних історичних процесів, проблем національного і культурного відродження України в зазначених хронологічних межах сприяють праці відомих істориків: Я.Грицака, М.Грушевського, Т.Гунчака, Д.Дорошенка, Н.Полонської-Василенко, О.Субтельного та ін.; наукові розробки в галузі історії українського шкільництва та педагогічної думки: А.Алексюка, Л.Березівської, Г.Васьковича, Л.Вовк,

І.Добрянського, Н.Калениченко, І.Крилова, В.Майбороди, С.Постернака, В.Постолатій, Т.Самоплавської, О.Сухомлинської, С.Філоненка, М.Ярмаченка, а також дослідження, в яких розкриваються основні напрямки й засади національного виховання підростаючих поколінь: П.Дроб'язко, В.Кузя, Ю.Руденка, З.Сергійчук, Є.Сявавко та інших.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми знайшли відображення в роботах О.Братіної (історико-науковий аналіз діяльності О.Янати в контексті розвитку біологічної та сільськогосподарської науки в Україні), Н.Колосовської (висвітлення дослідницької, популяризаторської, природоохоронної діяльності вченого в Миколаївському товаристві аматорів природи).

Значний пласт відомостей про життєвий шлях, наукову та громадсько-політичну діяльність ученого знаходимо в працях В.Борейка, В.Граммі, Т.Григор'євої, Д.Доброчасової, Н.Околітенко, С.Підгайного, О.Рибалка, І.Розгіна, В.Сарбея.

Результати дослідження та їх обговорення. Життя і діяльність Олександра Алоїзовича Янати (1888-1938)- це приклад самовідданої праці, вірного служіння справі народної освіти. Його суспільна, культурна, наукова й педагогічна діяльність заслуговують пильної уваги науковців. Заслугою вченого є насамперед те, що незважаючи на заборону й переслідування царськими властями він боровся проти антидемократичної політики царського уряду, відстоював права української школи. Протягом усього життя активно займався питаннями удосконалення методів навчання і виховання підростаючого покоління, поширенням знань серед широких прошарків населення, організацією наукової роботи в вищих навчальних закладах та наукових установах.

Педагогічні погляди О.Янати утверджувалися і міцніли у процесі його безпосередньої і найактивнішої боротьби з викривленим, відсталим станом народної освіти в Україні. Особливого значення педагогічним

ідеям О.Янати надає те, що вони увібрали в себе здобутки української народної педагогіки, яка відбита у світогляді українців, у їх звичаях, обрядах, традиціях. У його працях досить виразно окреслені думки щодо поліпшення системи освіти в Україні, його прагнення виховати національну свідому генерацію, викликати з глибин підсвідомості забуте почуття приналежності до української нації.

Переконаний послідовник К.Д.Ушинського, О.Яната широко пропагував і впроваджував в життя його педагогічні ідеї, розроблені ним теоретичні основи викладання, висуваючи при цьому на перший план принцип народності освіти. Найдокладніше, усебічно обґрунтованою у педагогічних поглядах О.Янати є засада, згідно якої навчання й виховання в Україні повинні здійснюватися українською мовою.

Помітним внеском О.Янати в розвиток шкільництва стало написання підручників українською мовою, створення низки журналів, які мали велике наукове, педагогічне та просвітницьке значення. Важливо й те, що свої педагогічні ідеї він поширював й популяризував у спеціальних статтях і розвідках. Особливо важливого значення набувають сьогодні його ідеї щодо екологічної освіти та навчання, природоохоронної пропаганди серед учнів та молоді, розробки української термінології та номенклатури. Він відповів на ряд питань стосовно національної системи освіти: якою вона повинна бути, якими засобами і шляхами слід впроваджувати її у життя. О.Яната довів, що в процесі навчання і виховання у національній школі повинні формуватися такі риси, як національна свідомість і самосвідомість, без яких неможливий повноцінний внутрішній світ людини-громадянина, патріотизм, любов до рідного краю і природи, повага до традицій свого народу, до його творчості. Своїми положеннями про виховання мовою, природою рідного краю та іншими засобами педагогіки О.Яната засвідчив талант вченого-педагога високого рівня. Учителі сучасної української школи можуть

користуватись цінним матеріалом на уроках природознавства, взятого з праць і видань ученого. Ось чому ідеї О.Янати зберігають усю повноту своєї актуальності і в наші дні для розбудови сучасної національної освіти. Будучи проаналізовані на сучасному рівні розвитку науки, вони не вступають в суперечність з найновішими даними, а лише доводять далекоглядність вченого.

Нині нам особливо цікаво знайомитися з просвітницькою діяльністю О.Янати, зокрема в музеях України. На сучасному етапі розвитку українського суспільства вчителі повинні особливо звернути увагу на виховання підростаючого покоління на національному ґрунті, з використанням місцевої природи, побуту, виробництва, тобто на краєзнавчому матеріалі. Одним із таких осередків може бути музей. На основі гуманітаризації та гуманізації змісту освіти музей створює необхідні соціально-психологічні умови для всебічного розвитку творчого потенціалу учнів, становлення культурно-духовної особистості громадянина України.

Аналізуючи спадщину О.Янати в сфері природоохоронної діяльності ми переконуємось, що вже на початку ХХ століття, коли проблеми охорони природи не стояли так гостро, він намагався вирішувати саме ці питання, розуміючи їх важливість. Велику надію він покладав саме на виховання підростаючого покоління. Тому ідеї педагога, пов'язані із вирішенням проблем охорони природи та природоохоронної пропаганди для нас такі актуальні. Неодмінно вони зможуть привернути увагу громадськості, надати методичну допомогу в розв'язанні цих проблем, значно активізувати діяльність у галузі екологічної освіти, вихованні. Ми впевнені, що викладачі, аспіранти, студенти природничих спеціальностей вузів і технікумів, вчителі біології і всі ті, хто цікавиться живою й неживою природою та проблемами охорони навколишнього середовища

зможуть знайти корисну для себе інформацію в працях видатного природоохоронця.

Думки О.Янати про гармонізацію взаємовідносин людини з природою і суспільством виступають сьогодні центральним завданням навчально-виховного процесу і в системі вивчення природоохоронних дисциплін і в умовах синтезу окремих наук.

Так, питання про необхідність проведення природоохоронної роботи безперервно на всіх рівнях організації навчально-виховного процесу, розроблювані О.Янатою, сьогодні так важливі. Шляхи і методи природоохоронної пропаганди повинні бути різноманітними. Це залежить від віку аудиторії. Підготовка пропаганди, яка розрахована на учнів, потребує багато часу і зусиль. Підсумовуючи досвід педагога в цій галузі, можна виділити основні напрямки і методи природоохоронної пропаганди, які можна порекомендувати сучасним педагогам. Для дошкільнят та учнів молодших класів, які є специфічною аудиторією, найбільш доступними і корисними можуть стати бесіди та пізнання рідного краю за допомогою екскурсій. Екскурсії мають на меті виховувати естетичне відношення до природи з самого раннього віку.

Величезну увагу приділяв О.Яната шкільним ботанічним садкам. Він вважав їх необхідним засобом природоохоронної пропаганди. Сьогодні це може бути шкільний заказник, тобто невеличка природна територія, що охороняється шкільною установою. Вона використовується саме з метою екологічної просвіти дітей. В них діти можуть вести спостереження, екскурсії, нескладні біотехнічні заходи.

Ми переконані, що саме зараз вчителям старших класів необхідно особливо підвищити увагу на роль позаурочної роботи, залученню учнів до діяльності в наукових гуртках, участі в екологічних акціях. Це буде сприятиме зміцненню екологічного світогляду юнацтва. Велике значення

в природоохоронній пропаганді набувають зараз екологічні конференції, диспути, вечори, виставки з охорони природи. Простір для природоохоронного виховання забезпечують й інші види діяльності: проведення фенологічних спостережень, аплікації з гербарного матеріалу, читання доповідей про охорону природи.

У школі пропонуються доступні види практичної природоохоронної діяльності: догляд за кімнатними рослинами, шкільними квітниками, участь в озелененні школи і вулиці, прибирання і догляд за певною територією школи, збирання насіння квітів, насіння і плодів дерев, кущів, підгодівля птахів узимку, розвішування годівниць та інше.

Займаючись природоохоронною освітою, вчителі намагаються сформувані в учнів систему наукових знань, поглядів, переконань, які закладають основи відповідального та дійового ставлення до навколишнього середовища.

Успіху природоохоронної освіти в вищих навчальних закладах, на погляд О.Янати, може сприяти науково-дослідна робота студентів, під час якої вони оволодівають методикою дослідження природи, нагромаджують певний досвід у справі її охорони. На основі своїх спостережень студенти пишуть реферати, курсові і дипломні роботи, в яких висвітлюють еколого-краєзнавчі проблеми досліджуваної території. В них студенти оцінюють матеріали власних досліджень з точки зору можливості використання їх у справі охорони рослинного та тваринного світу і раціонального його використання. Таким чином, науково-дослідна робота дозволяє студентам глибше оволодівати необхідним матеріалом із ботаніки, зоології, підвищує рівень їх екологічної інформованості та культури і в кінцевому результаті сприяє виробленню уміння здійснювати природоохоронне виховання підростаючого покоління.

Вдосконалення освіти нероздільно пов'язане з переглядом змісту навчальних програм і підручників, введенням нових, фундаментальних

для сучасності дисциплін, однією з яких є краєзнавство, забезпечення чіткого викладу основних понять та ідей природничих і суспільних наук, які розкривають закони природи і суспільства, з урахуванням історичного минулого рідного краю та сучасних досягнень науки і техніки.

Заслугою О.Янати стала активна участь у створенні та діяльності таких наукових і освітніх осередків в Україні: Вищого інституту народної освіти ім. М. Драгоманова, Українського наукового товариства, Української Академії наук та Інституту української наукової мови при Всеукраїнській академії наук, провідних науково-просвітницьких товариствах Києва, Миколаєва, Сімферополя, Харкова. Завдяки О.Янаті побачив світ проект “Словника ботанічної номенклатури”. Важливу роль відіграв вчений як редактор низки важливих видань в Україні - “Природа”, “Природа України”, “Український ботанічний журнал”, “Вісник природознавства” та інші.

Висновки. Таким чином, педагогічна спадщина О.Янати, безперечно, представляє значний інтерес для працівників середньої та вищої школи і може активно використовуватися в навчально-виховній роботі з молоддю. Формами поширення надбань вченого-педагога можуть бути доповіді на нарадах працівників освіти, лекції у вищих навчальних закладах, написання студентами рефератів, курсових і дипломних робіт, різні публікації про видатного вченого. Вище сказане є свідченням доцільності вивчення педагогічної спадщини О.Янати у вищих навчальних закладах України, видання окремою збіркою його праць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коробченко А. Ідея національного виховання в педагогічній спадщині Олександра Янати / А.Коробченко // Вісник Дніпропетровського університету. – 1999. – С. 111 – 115. – (Серія “Педагогіка і психологія”; вип.4).

2. Коробченко А.А. Питання освіти й виховання в педагогічній спадщині Олександра Янати / А.А.Коробченко // Зміст і технології шкільної освіти: матеріали звітної наук. конф., 28 – 30 березня 2000 р. – К.: Педагогічна думка, 2000. – С. 9 – 10.

АНОТАЦІЯ

Коробченко А.А. Педагогічна спадщина Олександра Янати в контексті розвитку української освіти. Стаття присвячена дослідженню педагогічної спадщини видатного ученого-біолога, педагога та громадського діяча Олександра Янати (1888-1938). Педагогічна творчість О.Янати відповідала назрілим потребам перебудови системи освіти в Україні і була підпорядкована розв'язанню найголовніших соціально-педагогічних завдань. Науково-педагогічний доробок вченого є цінним джерелом ідей, думок щодо природознавства, екологічної освіти та виховання. Вчений обстоював думку бережливого ставлення до природи, був прихильником активних методів навчання. Зробив вагомий внесок в організацію науки та освіти в Україні. Аналіз праць ученого дає підстави стверджувати, що погляди О.Янати на навчання і виховання не втратили своєї актуальності й нині.

Ключові слова. Педагогічна спадщина, педагогічний процес, навчально-виховний процес, екологічна освіта.

АННОТАЦИЯ

Коробченко А.А. Педагогическое наследство Александра Янаты в контексте развития украинского образования. Статья посвящена исследованию педагогического наследия выдающегося ученого-биолога, педагога и общественного деятеля Александра Янаты (1888-1938). Педагогическое творчество А.Янаты отвечало насущным потребностям перестройки системы образования в Украине и было подчинено решению главных социально-педагогических заданий. Научно-педагогический вклад ученого является ценным источником идей, мыслей

относительно природоведения, экологического образования и воспитания. Учений отстаивал мысль бережного отношения к природе, был сторонником активных методов обучения. Сделал существенный вклад в организацию науки и образования в Украине. Анализ работ ученого дает основания утверждать, что взгляды А.Янаты на обучение и воспитание не утратили своей актуальности и сегодня.

Ключевые слова. Педагогическое наследство, педагогический процесс, учебно-воспитательный процесс, экологическое образование.

SUMMARY

Korobchenko A.A. Pedagogical inheritance of Alexandr Yanata in the context of development of Ukrainian education. The article deals with the research of scientific and educational activities of the outstanding scientist - biologist, lecturer and public figure Alexander Yanata (1888-1938). His educational work met keen problems of re-structuring education system in the Ukraine and was aimed at solving the principal social and educational tasks. The scientist's heritage is highly estimated as a source of concepts on natural sciences and ecological (environmental friendly) education. He supported the idea, of careful attitude to the nature as well as active methods of teaching and made a significant contribution into the organization of science and education in the Ukraine. The analysis of the scientist's works confirms that Alexander Yanata views on education can't but be important nowadays.

Key words. *Pedagogical inheritance, pedagogical process, school-educational process, ecological education.*